

Verdens elendighed – en dobbelt udfordring

▷ Pierre Bourdieu i samtale med Franz Schultheis

Oversættelse ved Jens Arnholtz Hansen

Den følgende tekst er oversat efter et interview, som Franz Schultheis lavede med Bourdieu i december 1997, og som efterfølgende blev udgivet i *Sozialismus* (1/98). Interviewet er lavet i anledning af, at den tyske oversættelse af *La Misère du Monde* blev udgivet, og sætter på glimrende vis bogen ind i dens politiske og videnskabelige sammenhænge. På den måde giver interviewet blik for en række punkter det kan være nyttigt at være opmærksom på i læsningen af bogen, samtidig med at det rydder nogle af de værste misforståelser af vejen (f.eks. forestillingen om, at bogen er skarpt adskilt fra resten af Bourdieus forfatterskab). Udover det foreliggende interview giver også Annick Prieurs 'Senmoderne Elendighed' (*Sociologisk tidskrift* vol. 11, s. 300-322) og Anders Mathiesens 'Verdens elendighed er omfattende og velorganiseret' (*Dansk Sociologi* 2/2001, s. 89-95) nogle gode 'pointers' til læsningen af denne ret omfattende bog. For de, der ikke kender Franz Schultheis, kan det oplyses, at han ikke bare organiserede det 'workshopsarbejde' der lå bag oversættelsen af *La Misère du Monde* til tysk, men også organiserede det forskningsarbejde, som blev etableret for at lave en lignende undersøgelse på tysk grund. Tak til Stefanie Stoltz, Anders Mathiesen og Carsten Sestoft for nyttige kommentarer og korrektioner til oversættelsen.

Franz Schultheis: Den bog, som De og alle deres medforfattere udgav i 1993 under titlen 'La misère du monde', er netop blevet oversat til tysk. Kunne De forklare de tyske læsere lidt om den politiske baggrund for dette studie?

Pierre Bourdieu: Historisk skal bogen ses i forlængelse af afslutningen på det franske socialistpartis regeringsperiode i begyndelsen af 90'erne. Baggrunden er den malstrøm, som socialisterne har ført vores land ud i. Det handler om en slags kritisk statusopgørelse over denne regering; en slags diagnose, der synliggør konsekvenserne af socialisternes politiske handlinger for dem selv – de konsekvenser, som de senere tabte parlamentsvalget på. For os handlede det om, at bruge empirisk forskning til at vise de sociale konsekvenser af den neoliberale æra, der siden 70'erne har præget det sociale boligbyggeri generelt og forstæderne mere specifikt, og som socialisterne stiltiende har videreført. Og

så handlede det om at sørge for at få denne kritiske statusrapport ud tidsnok til at påvirke det daværende parlamentsvalg.

Derudover var der naturligvis også videnskabelige hensigter og anliggender forbundet med denne bog, specielt hvad angår socialvidenskabelige metode-spørgsmål. Faktisk ser det ud som om denne bog indeholder en dobbelt udfordring: på den ene siden den omtalte krigserklæring over for hvad man kunne kalde 'den politiske klasse', på den anden side udfordringen af den metodologiske selvsikkerhed og indforståethed, der præger den videnskabelige mainstream.

FS: Faktisk virker det som om dette studie bryder med en række akademiske rutiner, både når det gælder om teoretiske tilbøjeligheder og metodologiske tilgange. Kan De forklare sammenhængen imellem Verdens Elendighed og det De tidligere har arbejdet med – fra de etnografiske studier i Nordafrika og helt frem til det

litteratursociologiske studie *Les Règles de l'Art* som blev udgivet i 1992?

Pierre Bourdieu: Der er en hel række af folk, der gerne vil tale om, at jeg har foretaget en metodologisk koven- ding, imens jeg selv ser en klar kontinuitet, når jeg kig- ger tilbage på mine forudgående arbejder. Allerede i mine ældste studier, som *Travail et travailleurs en Algé- rie* (Arbejde og arbejdere i Algeriet) fra 1963, var kvali- tative interview en selvfølgelig del af feltarbejdet for mig. Udover ca. 2000 besvarelser på standardiserede spørgsmål gennemførte jeg den gang også et betydeligt antal dybdegående interview. Jeg husker stadig en sam- tale, jeg havde med en algerisk kok, der med et utrolig analytisk klarsyn synliggjorde den sociale baggrund for den situation som Algeriet befandt sig i, og det på en måde der i høj grad lignede det, som det var lykkedes mig at oparbejde i min rolle som sociologisk iagttag¹. Denne samtale gjorde mig virkelig klar over, at bestem- te sociale agenter takket været deres position i det soci- ale rum er disponeret for en spontansociologi, der kan komme meget tæt på den videnskabelige sociologi.

Senere er der også en direkte metodologisk forbin- delse til *Distinktionen*, hvor de udførlige kvalitative interviews om folks smag og livsførelse grafisk set er endnu tydeligere opsat og indrammede som vidnesbyrd fra almindelige mennesker. Disse strukturerede kvalita- tive interviews havde til formål at synliggøre de ad- spurgtes habitus igennem en tydeliggørelse af de tanke- strukturer og -måder, der kom til udtryk i det, der blev sagt. En sådan metodisk forståelse kræver naturligvis, at forskeren har en stor fortrolighed med det forskningsob- jekt eller felt, der skal fremstilles.

Det gode resultat, vi har fået ud af vores studie af *Verdens Elendighed*, kommer ikke mindst af det privi- legium det er, i en gennemført 'kollektive' arbejdspro- ces, at have at gøre med kollegaer, der – som Remi Lenoir eller Patrick Champagne – takket været deres mangfoldige forarbejder, allerede på forhånd havde en vidtgående forståelse for de objektive sociale betingel- ser på de områder de skulle analysere – henholdsvis retsvæsnen og journalistikken –, og som derfor havde mulighed for at give sig i kast med disse områder og uden videre at formulere træffende spørgsmål til dem, uden hjælp fra spørgeguider eller andre omveje.

FS: Og forbindelsen til Deres litteratursociologiske ar- bejde med det såkaldte Flaubert-studie?

¹ Den omtalte samtale er gengivet i 'Making the Economic Habitus: Algerian Workers Revisited' (*Ethnography*, 7 2000; vol. 1: pp. 17-41). (jah)

Pierre Bourdieu: Ja, hvis man ønsker en bedre forståel- se af tilblivelsen af arbejdet med *Verdens Elendighed*, skal man huske på, at det fandt sted næsten sideløben- de med arbejdet med studiet af det kunstneriske felt i almindelighed og det litterære felt i særdeleshed, som blev afsluttet i 1992 – altså året før. Der er et nært slægtskab og mange lighedspunkter mellem de to ar- bejder. Jeg tænker f.eks. på det store engagement og den opmærksomhed Flaubert lagde i detaljerede skild- ringer af en bonde; af hans tanker, hans følelser og hans måde at være på. Disse skildringer stod ikke tilba- ge for den interesse, der vies en fyrstes personlighed. Denne Flaubertske interesse for disse mennesker synes jeg har noget virkeligt og smukt over sig, noget der helt og holdent er uden egeninteresse. Flaubert har hjulpet mig med hele tiden konsekvent at få gennemtænkt og gennemført det, jeg havde for. Dette litterære forbillede er med sikkerhed en af forklaringerne på visse kritikere reaktioner, når de med forbløffelse i øjnene har spurgt. "Hvad er det dog han laver"? Jo mindre de forstod, jo skarpere var deres kritik!

FS: På denne måde kan dette værk også læses som en opfordring til at lave en anden form for sociologi, hvil- ket på den ene side har at gøre med spørgsmålet om sociologiens politiske selvforståelse og på den anden side med det omtalte brud med alle former for metodo- logisk fetichisme.

Pierre Bourdieu: Ja, på den ene side har jeg en tendens til at fremhæve kontinuiteten i mit samlede arbejde. På den anden side kan man også tale om et brud; et radi- kalt brud med alle former for konformisme, hvilket på en måde handler om at skrive ungdomsværker i en moden alder.

FS: Det kræver en stor modenhed at turde give sig i kast med et sådant arbejde...

Pierre Bourdieu: Modenhed, selvsikkerhed og vished. Man må have mulighed for at løbe en risiko, hvis man skal overskride fornuftens skrevne og uskrevne regler.

FS: Og den kodificerede videnskabs legitimitetsgrund- lag.

Pierre Bourdieu: Lige præcis. I øvrigt er jeg specielt under arbejdet med *Verdens Elendighed* blevet nødt til at tage kritisk stilling til det med henvisning til Max Weber højt besungne princip om værdifrihed. Også her har det krævet både modenhed og en god portion selv- sikkerhed, fordi mine mest reaktionære kritikere ville have haft stor fornøjelse af at hænge mig op på selv

den mindste anfægtelse af videnskabelighedens grundpiller, frem for at udfordre mig med hensyn til selve min videnskabelige praksis. Når jeg ser tilbage, har jeg i forlængelse heraf alt for længe udsat mig selv for selv-censur og har forbudt mig selv at præsentere videnskab og politik som forenelige, for ikke at komme til at forbyde mig imod bestemte forestillinger om normer for videnskabelighed.

FS: Forklarer det også, at Deres engagement som intellektuel på den politiske bane, specielt i forhold til en kritisk bevågenhed og kommentering af den europæiske samordningsproces og dens manglende kulturelle og sociale komponenter, har virket særligt fremtrædende efter dette arbejde?

Pierre Bourdieu: Både ja og nej. Jeg har også tidligere været meget aktiv i den politiske debat. Tænk bare på min artikel i *Le Monde* om Statens højre og venstre hånd. Her finder man i øvrigt også væsentlige udgangspunkter for arbejdet med *Verdens Elendighed*. I den forbindelse vil jeg også gerne minde om min forelæsning om den moderne stats historie, som jeg holdt på *Collège de France* i slutningen af 80'erne. Her stillede jeg spørgsmålet om grundlaget for den fordring om universalitet, som den moderne stat repræsenterer, hvilket i arbejdet med *Verdens Elendighed* har været et vigtigt forarbejde for nyformuleringen af spørgsmålet om statens og det offentliges ansvar for alle borgeres velbefindende.

En anden vigtig indgangsvinkel til studiet – og en der gjorde et varigt indtryk – var en tur rundt i Chicagos ghettoer i selskab med Loïc Wacquant. Det, jeg så og oplevede dér, var egentlig ikke nyt for mig, for jeg har f.eks. under Algier-krigen været steder der så lige sådan ud, og brændende bilvrag i gaderne var ikke noget nyt for mig. Men det, jeg fik at se i Chicago, var en katastrofe, en ørken kendetegnet af statens totale tilbage-trækning. Denne erfaring gjorde den moderne stats enorme historiske betydning synlig for mig og gjorde mig opmærksom på det specielle ved problematikken omkring forstæderne i mit hjemland.

FS: Gør sammenhængen mellem denne interesse for staten og Deres engagement i den historiske etablering af borgernes politiske og sociale rettigheder det ikke også muligt at tale for en genopdagelse eller aktualisering af den politiske sociologi hos den franske sociologs grundlægger Emile Durkhiem?

Pierre Bourdieu: Absolut. Jeg havde læst hans politiske tekster i en ung alder og betragtede dem dengang som naive udtryk for en slags blød hegelianisme – specielt

hvad angår hans forestilling om staten og de intellektuelles rolle som dens tjenere. Først senere forstod jeg bedre Durkheims meget bekræftende og positive vurdering af staten, og jeg deler den i mange henseender, efter at jeg i forbindelse med arbejdet omkring *Verdens Elendighed* har beskæftiget mig med tilsyneladende ubetydelige spørgsmål, som det offentlige boligbyggeri og den statslige boligstøtte, og samtidig har lavet et selvstændigt forskningsprojekt og udgivet et temanummer af *Actes de la Recherche en Sciences sociales* (nr. 81/82, 1990) om disse emner.

I forbindelse med disse samfundsmæssige spørgsmål kommer jeg spontant til at tænke på et af interviewene i *Verdens Elendighed*, der synliggjorde konfrontation imellem to helt forskellige sociale universer, der er blevet produceret af det statslige boligbyggeri – en forfejlet politisk strategi, der har gennemført nogle vilkårlige delinger af det fysiske og sociale rum. På den ene side af gaden lå der rækkehuse, opført under det tidligere statsligt boligstøtteprogram, med små forhaver og beboet af vellønnede arbejdere og lavere funktionærer. På den anden side af gaden lå der et trist højhusbyggeri, som ved hjælp af midler fra det statslige boligbyggeprogram var blevet bygget på ganske kort tid. Et kontrastbillede, der ganske tydeligt synliggjorde den enorme betydning den statslige politik har for almindelige menneskers levevilkår – også når det gælder de negative og fejlslagne tilfælde.

FS: Hvis vi kan tage fat i et helt andet spørgsmål, som også kan tænkes at trænge sig på hos dem, der læser *Verdens Elendighed*. Dette værk har på den ene side en gennemgående kollektiv karakter, men virker på den anden side meget sammentømret, som om det var skrevet med én pen. Hvilke konkrete betingelser og samarbejdsformer har efter Deres mening gjort det muligt at give et sådant indtryk?

Pierre Bourdieu: Efter min mening afstedkommes et sådan indtryk af en arbejdssammenhæng som man metaforisk kunne beskrive som et 'værksted' – altså som kunstnernes eller håndværkernes atelier i den italienske renaissance. Værkstedet var et sted, hvor et antal svende arbejdede tæt sammen under håndværkstmesterens instruktioner, hvor de diskuterer, og hvor de lærer af og med hinanden. Igennem det langvarige og intensive arbejde med *Verdens Elendighed* udviklede vi bestemte arbejdsformer, efter at jeg havde præsenteret et par af mine forstudier og lagt op til en kritisk debat om dem. Efterfølgende udsatte vi hinandens transskriberede interview for kritisk diskussion, hvor bestemte interviewpassager i detaljen blev læst igen og igen og diskuteret på den mest udførlige måde. Også indledningerne

til de publicerede interviews var slutproduktet af intensive og løbende gruppediskussioner, der kritisk reflekterede over og uddybede resultatet af denne kollektive arbejdsproces. Det har sikkert bidraget til at give det omtalte indtryk af homogenitet. Men samtidig er de enkelte bidrag også meget individuelle og forskellige, hvilket vi heller ikke har forsøgt at undgå.

FS: Alligevel kan man ved læsningen blive overrasket over, hvor godt afstemt dette orkester på næsten to dusin forfattere er, og over den fælles karakter teksterne har, på trods af alle forskellighederne.

Pierre Bourdieu: Dette indtryk skyldes ikke mindst de kvindelige forskere, der var med i projektet, og deres vedvarende ønske om at gøre projektet til en succes. Mens deres mandlige kollegers analyser og fortolkninger næsten hele vejen igennem måtte underkastes kritisk diskussion og revision i gruppen, var f.eks. Rosine Christins stort set lige til at trykke uden nogen ændringer. De kvindelige medlemmer af teamet fandt hele tiden, og uden det store besvær, den rigtige tone, den passende indledning til interviewene og de væsentligste punkter, der skulle fremhæves i analyserne af transkriptionerne. Det gav en meget positiv stemning i gruppearbejdet. Kvinderne satte på en måde tonen for deres mandlige kollegaer ...

FS: ...og beskyttede dem imod falde for en trang til at imponere med en masse teori?

Pierre Bourdieu: Lige præcis. Derigennem opnåede vi også noget, som vi fra starten helt bevidst havde efterstræbt, nemlig at gøre teksterne mere tilgængelige for et bredere publikum – en målsætning som lå i forlængelse af at studiets politiske målsætninger om at gøre en forskel.

Verdens Elendigheds sammentømrede karakter skyldes selvfølgelig også den tilgrundliggende arbejdsplan. Den var i udgangspunktet mere ambitiøs og gennemtænkt end slutproduktet giver indtryk af. Oprindeligt havde vi nemlig den ide, at vi til hvert afsnit i bogen ville udfærdige en speciel socialstatistisk indledning, hvor en række relevante socialindikatorer skulle bruges til at tydeliggøre specifikke makrostrukturelle forhold.

Derudover bidrager de kapitler, der formulerer den overordnede sociologiske problematik til at skabe sammenhæng i det kollektive værk. Man kan f.eks. tænke på afsnittet om uddannelsessystemet, hvor mange forskellige aktører og aktørgruppers perspektiver fremstilles i deres gensidige afhængige funktionssammenhænge ved hjælp af en centralt tværgående tema. Også her skal man huske på, at disse centrale kapitler i

Verdens Elendighed er nedslag i og sammenfatninger af 30 års intensiv sociologisk forskning, og som følge heraf har de karakter af systematisk at være teoretisk gennemarbejdet og empirisk gennemsyret, også selv om det ikke springer i øjnene ved et overfladisk blik.

FS: Det, De har sagt, tillader vel næsten, at man kan slutte, at dette studie med dets komplekse og mange-dimensionale arbejdsplan, dets forsøg på at bygge bro imellem uafhængige og samtidig systematisk forbundne individuelle casestudier og socioanalyser af konkrete nulevende personer, og dets stræben efter en tæt relation til litterære forbilleder, har forfulgt idealet om at lave et sociologisk samkunstværk.

Pierre Bourdieu: Det er fuldstændigt rigtigt! Jeg tænker konkret på den måde, forfatteren Claude Simon arbejder på, når han, analogt til moderne maleres kollager, skriver sine værker som løsrevne skitser der side-, over- og underordnes, først afvekslende som en leg for derefter skridtvist at blive mere og mere konsistent sammenflettet til en helhed.

Denne analogi til kunstneriske arbejdsmåder og -teknikker er i øvrigt ikke så langt ude, som de i første omgang kan synes. Da jeg i en periode arbejdede intenst med udskrivningsarbejde, udviklede jeg et komplekst symbolsystem, mit eget billedsprog (i form af prikker), f.eks. for at kunne udtrykke tidsforløbet i det interviewpersonen siger – altså forskellen mellem når vedkommende ikke siger noget, når de venter lidt, tænker sig om før de svarer eller holder en lang pause. Eller også ved at bruge en opadpegende pil til at vise, at personen hæver sin stemme. En af de sider, som jeg havde transskriberet, og som på mange måder ligner partiturer, blev trykt i det litterære avantgardetidsskrift *Revue de littérature générale*.

Også bogens grafiske fremstilling bygger på en målsætning om at lave et sociologisk kunstværk. Selve omslaget var fra vores grafikers side nærmest en genistreg, som det desværre ikke har været mulig at fastholde i den tyske version, fordi ordspillene ikke kan oversættes ordentligt. Det samme gælder skriftopsætningen i sig selv, både hvad angår mellemrum og overskrifter, men også når det handler om præsentationen af interviewene i to spalter, som helt bevidst skal henlede tankerne på den tekstopstilling man bruger til teatertekster. Vi har med andre ord forsøgt, så godt som muligt, at afstemme dette værks form og indhold med hinanden og også bitingene i denne bog er i mindste detalje blevet rettet ind efter vores forestillinger om det samlede værks fremtræden.